

**PLANLI DÖNEMDE
ZONGULDAK HAVZASI
(1963 - 1977)**

Yalçın ÇİLİNGİR (*)

**PLANLI DÖNEM
ÖNCESİNDE ZONGULDAK HAVZASI**

Zonguldak Havzası, dün olduğu kadar bugün de Türkiye'nin en büyük sanayi birimi olma özelliğini taşımaktadır. Daha uzun süre bu özelliğini yitireceğe de benzemez. Bu önemli özelliğine karşın, Zonguldak Havzası hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumuz söylenebilir mi? Yakın geçmişe kadar, bu soruya olumlu cevap vermek mümkün değildi. Sina Ciladır'ın 1977 yılı içinde yayınlanmış bulunan «Zonguldak Havzası'nda işçi Hareketlerinin Tarihi, 1848 -1940» adlı yapıtı, bu konudaki boşluğu önemli oranda doldurmuştur. 1848'den 1940'a dek uzanan zaman diliminde işçi hareketlerini odak noktası olarak Havza'nın yapısal çözümlemesini yapan Sina Ciladır, yapıtının giriş bölümünde şunları belirtmektedir : «Türkiye'nin yarı sömürgeleşme tarihi, Batı kapitalizminin madenlerimizi ve demiryollarımızı yağmalaması tarihi ile hemen hemen eş anlamlıdır (....) Denebilir ki, Zonguldak Havzası'nın tarihi, Türkiye'nin yarı - sömürgeleşmesi sürecini çok berrak şekilde yansıtan bir ayna niteliğindedir». Havza'nın, Türkiye'nin en büyük sanayi biri olma özelliğinin yanında, çok daha önemli bu tarihi özelliğini inkâr etmek mümkün mü?

Havza, bu tarihi özelliğini Kurtuluş Savaşı sonrasında da korumuştur. Bu konuda yapılan araştırmalar, yabancı sermayenin Havza'daki hegemonyasının 1940'a dek kesintiye uğramadan sürdüğünü belgelemek-

(*) Maden Y. Mühendisi — M.M.O. Yönetim Kurulu Üyesi.

tedir. «Zonguldak Havzası'nın tarihinde kısaca «füzyon» (fusion birleştirme) olarak anılan bütün yabancı ve yerli sermayeli şirketlerin ve münferit ocakların devletleştirilmesi tarihi, 1 Aralık 1940'dır. Havza'nın tam devletleştirilmesi kelimenin tam anlamıyla bir zorunluluk olarak kendisini göstermiştir. Ne iş Bankası'nın 1926 yılında Havza'ya yaptığı yatırımlar ve ne de Ereğli Şirketi'nin (esasen şirketin isteği üzerine) devletleştirilmesi, kömür işletmeciliğine «milli bir vehçe» kazandıramamıştır.» (Sina Ciladır., a.g.e. S. 168)

Zonguldak Havzası, 1940'larla birlikte, Türkiye'nin yeniden yarı - sömürgeleşme sürecine girişini yansıtan bir sanayi birimi oldu. Savaşın bitimi ile Türkiye'nin yarı - sömürgeleşme sürecine girmesi yoğunluk kazandı. 1947 yılında hazırlanan Kalkınma Planı, uzun vadeli dış krediye dayandırılıyordu. 1950'lerle birlikte, bu süreç hızlanıyor, Türkiye ekonomik, politik ve askerî açılardan bağımsızlığını tamamen yitiriyordu. Daha 1951 yılında, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası), Türkiye'nin izleyeceği ekonomi - politikayı ana hatlarıyla saptıyor ve Zonguldak Havzası da bu ekonomi - politika içinde şu ilginç cümle ile yer alıyordu : «1953 senesinden sonra, halihazır yatırım programının neticeleri belli oluncaya kadar, Zonguldak Kömür Havzası'nın inkişafı için hiçbir taahhüde girişilmemelidir» (Barker Misyonu Raporu, Türkiye'nin İktisadi Kalkınması (hülasa), 1951, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, Washington, S. 53).

1950 -1960 yılları arası, Türkiye'de sermayenin ve üretimin yoğunlaştığı ve toplulaşmanın giderek hızlandığı bir dönem olmuştur. Emperyalizme atılan yeni yeni köprüler, bağımlılığı daha da pekiştirmiş, dış krediler daha önce alınan kredilerin faizlerini bile karşılayamaz bir boyuta varmıştır. Dış ticarete giderek artan açık, döviz rezervlerinin tükenmesine yol açmış, ekonomi bir bütün olarak işlemez bir noktaya gelmişti. O kadar ki, artık uluslararası finans grupları bile kredi musluklarını kapatmaya başlamıştı. Örneğin, bu finans gruplarından olan uluslararası tekelci sermayenin güdümündeki Dünya Bankası, ödenmeyen borçlarından ötürü, krediyi kestğini açıkça Türkiye'ye bildirmişti. Diğer taraftan, geniş emekçi kitleler ise her geçen gün artan yaşam pahalılığı, işsizlik ve anti - demokratik baskılar karşısında hoşnutsuzluklarını zamanla daha da belirgin bir biçimde dışa vurmaya başlamışlardı. İşte iç ve dış dinamiklerde oluşan bu koşullar, Türkiye'de bir iktidar değişikliğini zorunlu kılıyordu. 1960 Mayıs'ında gerçekleşen hareket, bu sürecin doğal bir sonucu olarak belirdi.

PLANLI DÖNEME GEÇİŞ VE HAVZA'NIN ÖNEMİ

1960 sonrasında görülen önemli yapısal değişikliklerin ağırlıklı emperyalizmin istemi doğrultusunda gerçekleştiğini vurgulayabiliriz. Planlı kalkınma dönemine geçiş, bu yargıya önemli bir kanıttır.

1950'lerin sonlarına doğru, Türkiye'den alacaklı olan ülkeler Paris'de toplanarak görüşmelere başlamış ve bu görüşmelerin sonunda Türkiye'nin uyması gerekli belirli kararlara varmışlardı.

Kararlara göre Türkiye : «a) Parasının resmi değerini düşürecek, b) Banka kredilerini durduracak, c) 'Bir kalkınma programı çerçevesinde yatırımların zorunlu koordinasyonunu sağlamak' amacıyla, Koordinasyon Bakanlığı kurulacaktır. (....) Kararların bildiriminden hemen sonra Türkiye Hükümeti uygulamaya geçmiş, 1958'de Türk parasının değeri 1 dolar = 2.80 TL.'dan 1 dolar = 9 TL. na düşürülmüştür. Koordinasyon Bakanlığı ve Başbakanlığa bağlı «İktisadî Müşavirlik Kurulu» kurulmuştur. Alacaklı ülkelerle yapılan temaslar sonunda 1959 Nisan ayında, «Türkiye Kalkınma Planı»nı hazırlamak üzere Hollandalı Profesör J. Tinbergen ve yardımcısı Koopman Türkiye'ye gelmişler ve gelişmiş kapitalist ülkelerin kararı ile Türkiye'nin planlı ekonomiye geçiş çalışmaları başlamıştır. (....) Devrimden 4 ay sonra, (....) 30 Eylül 1960'da kurulan 'Devlet Plânlama Teşkilâtı' bu açıdan anlam kazanmaktadır.» (Necati Öztürk, Türkiye Toplumunun Gelişim ve Dönüşümü, Ürün Sosyalist Dergi, Kasım 1974, S. 42, 43)

1963'de B.B.Y.K.P.'nin yürürlüğe girmesiyle, batılı ülkeler Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu'nu kurdular. Konsorsiyumun işlevi Türkiye'ye plan çerçevesinde verilecek kredileri düzenlemektir. Krediler, bu ülkelerin istemleri doğrultusunda ayarlanacak, istenilmeyen alanlara kredi verilmeyecekti. Böylelikle Türkiye ekonomisi, bir kalkınma planı disiplini içinde emperyalizmin kesin olarak kıskaçına giriyordu.

Zonguldak Havzası, yeniden yarı - sömürgeleşmenin tamamlandığı bu süreçte, tıpkı 1940'lar öncesinde olduğu gibi bir yansıtıcı oldu. Bir Ereğli Şirketi yoktu artık ama, emperyalizm daha güçlü bir biçimde yaşanmaktaydı. Deyim yerindeyse, emperyalizm yalnızca «koy» değiştirmiş, Zonguldak Koyu'ndan Ereğli Koyu'na geçmiş, Ereğli Demir - Çelik'de daha etkin bir biçimde yerleşmişti.

Artık Havza'da üretilen taşkömürü, Ereğli Demir - Çelik'in yüksek fırınlarını besliyor, üretimin artması için E.K.İ.'nin üretim politikası yeniden ele almıyordu.

1965 yılında bağitlanmiş bulunan Türk - Alman Teknik İşbirliği Anlaşması çerçevesinde, Zonguldak Havzası yeniden ele alınıyor, üretimin arttırılması için bir plan çiziliyordu. 1970'lerde ele alman bu plan, Zonguldak Master Planı olarak adlandırılıyor ve tümüyle üretimin sermaye - yoğun bir karaktere kavuşması amaçlanıyordu. Doğaldır ki, bu plan Batı Alman kökenli maden makinalarının pazarlanmasını amaçlıyordu.

PLANIN TANIMI VE PLANLAMADA AMAÇ

Bütün bu gerçekler ışığında, Zonguldak Havzası'nın 1940'larla birlikte, Türkiye'nin yeniden yarı - sömürgeleşme sürecine girişini yansıtan bir sanayi birimi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliyoruz. Planlı döneme geçişle birlikte bu süreç tamamlanmış, Zonguldak Havzası, tamamlanan bu süreçte, yansıtıcı olma özelliğini yitirmemiş, tersine daha belirgin bir biçimde sürdürmüştür. Bir başka açıdan yaklaşıldığında, Zonguldak Havzası'nın planlı dönemde ele almış biçimi önem kazanmaktadır. Havza'nın planlar çerçevesinde yapısal çözümlemesi, bu kısa araştırmanın ana amacını oluşturmuştur. Üretim, yatırım, maliyet, işgücü verimliliği v.b. temel konular irdelenerek, deyim yerindeyse, Havza'nın genel bir anatomisi çizilmeye çalışılacaktır.

İrdelemeye girmeden önemli bulduğumuz bir noktanın altını çizmek isteriz. Altını çizmek istediğimiz nokta, planlamanın genel olarak içeriğine ilişkindir. Planlamaya ilişkin bir dizi tanım geliştirilmiştir bugüne dek. Bu tanımlardan, en gelişmiş ve kısa olanı şöyle : «Ekonomik planlama en genel hatlarıyla üretimin nicel ve nitel anlamda toplumun ihtiyaçlarıyla uyumlu ve tutarlı bir biçimde gelişmesini sağlamaya yönelik bilinçli düzenleme ve belirlemeler olarak tanımlanabilir» (Tüm İktisatçılar Birliği, Ekonomik Planlama ve Kapitalizm, TMMOB Birlik Haberleri, Sayı 47). Demek ki, ekonomik planlamada önemli olan, üretimin nicel ve nitel anlamda toplumun ihtiyaçlarıyla uyumlu ve tutarlı bir biçimde gelişmesini sağlayabilecek düzenlemeleri gerçekleştirebilmektir. Bu ise, ancak ve ancak belirli koşulların varlığı ile olanaklıdır. Biz bu belirli koşulları son çözümlemede iki noktada toplayabiliriz. Birincisi, üretimin toplumsallaşması (Sosyalizasyon), diğeri de üretim araçlarının toplumun kontrolüne geçmesidir. Bu iki temel koşul gerçekleşmedikçe, planlama yapmak olanaksızdır.

PLANLAMA İÇİN ZORUNLU OLAN TEMEL KOŞULLAR

Bu iki temel koşulun kısaca irdelenmesinde yarar var. Üretimin toplumsallaşması, üretim ve sermayenin yoğunlaşması ve toplulaşması

demektir. Bugün emperyalist - kapitalist dünya içinde yer alan tüm ülkelerde, kapitalizmin varmış olduğu düzey ne olursa olsun, üretim ve sermayede şu ya da bu düzeyde bir yoğunlaşma ve bir toplulaşma gözlenebilmektedir. Ne var ki, geri bıraktırmış ülkelerde görülen yoğunlaşma ve toplulaşma, metropol ülkelerde görülene oranla önemli farklılıklar taşımaktadır. «Kısaca, ileri kapitalist ülkelerle karşılaştırıldığında, geri kapitalist ülkelerde yoğunlaşma ve toplulaşma süresi bağımlı, üretim güçlerini geliştirme özelliği çok sınırlı, güdük, geçmişle bağıni koparmamış ve suni yöntemlerle büyük ölçüde desteklenen bir süreçtir.» (Orhan Silier; Genel Olarak ve Türkiye Sanayiinde Yoğunlaşma, Toplulaşma, Tekelleşme; Makina Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi, 1976, S. 21). Örneğin ülkemizde gözlenen tekelleşme süreci, toplulaşma ve yoğunlaşma düzeyi ile paralellik içindedir. Bağımlı, üretim güçlerini geliştirme özelliği çok sınırlı, güdük, geçmişle bağıni koparmamış ve suni yöntemlerle büyük ölçüde desteklenen bir tekelleşme sürecidir bu.

Buraya kadar, işin toplumsallaşması ana hatlarıyla belirtildiği de, toplumsallaşmanın planlama için niçin bir koşul olarak getirildiği henüz açıklığa kavuşmuş değil. «Buna verilecek cevap şöyle : İç uyumu olan, bütün ekonomiyi kapsayan ve gerçekleştirme şansı olan bir plan yapılamaz. Toplam düzeni ne kadar çok sayıda küçük birimlerden oluşmuşsa, planlamayı tasarlamak o kadar zor, planları uygulamak o kadar olanaksızdır.» (Yalçın Küçük, Planlama, Kalkınma ve Türkiye, Bilim Yay., Ekim 1975, S. 25).

İşin ya da üretimin toplumsallaşmasının, planlama için yeterli bir ön koşul olmadığı, sadece gerekli bir koşul olduğu ise altı çizilmesi gereken bir başka noktadır. Neden A.B.D. Fransa, İngiltere, Almanya, Japonya v.b. gibi üretimin toplumsallaşma düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde plânlanma yapılamıyor? Toplumsallaşma düzeyi bu ülkelerle oranla son derece düşük olan ülkemizde ve benzeri geri bıraktırmış ülkelerde yapılan planların ne oranda gerçekleştiği ise bilinen bir gerçektir. İşte tam bu noktada, planlamanın ikinci önemli koşulu gündeme gelir.

Üretimin toplumsallaşma düzeyi ne denli yüksek olursa olsun, emperyalist - kapitalist sistem içindeki hiçbir ülkede planlamanın yapılamayacağı ya da yapılanların birer planlama olarak nitelendirilemeyeceği, araştırmacıların üzerinde görüş birliğinde oldukları bir gerçektir. Planlamanın yapılabilmesi için, üretim araçlarının toplumsal mülkiyete dönüştürülmesi gerekliliği de üzerinde görüş birliğine varılan bir başka gerçektir. Çünkü; «Belirlenmeye çalışılan şey, toplumsal üretim ölçeğinde sağlanacak olan rasyonelliktir. Rasyonelliğin toplumsal üretim ölçeğinde sağlanması ise üretim birimlerinin tamamının, belirlenmiş toplumsal ihtiyaç-

lan karşılama amacına tabi kılınmasıyla mümkündür. Fakat bunun, üretim araçlarının özel mülkiyetinin ve değişim ve kâr amacına yönelik üretiminin geçerli olduğu bir ekonomik düzenle gerçekleştirilmesi olanaksızdır.» (Tüm İktisatçılar Birliği, a.g.e.). Neden gerçekleştirilemeyeceği de açık. Kapitalizmde üretim, kâr esasına dayanır. Kâr esasına dayandığı için de düzenlemeye gelmez. Bir başka tanımla, kapitalizmde üretim anarşik bir yapı gösterir. Ne üretim miktarlarının saptanmasında ne de işgücünün dağılımında toplumsal ihtiyaç temel alınır. Temel alman kârdır ve genel olarak ekonomi, değer yasasına göre işler. Anarşinin egemen olduğu bir düzende ise planlamaya gitmek olanaksızdır.

Öte yandan, tüm bu olanaksızlıklara karşın, bugün emperyalist - kapitalist dünyada planlama yapmayan ülke yok gibidir. Peki, yapılan plânlarda neyi amaçlamaktadır bu ülkelerde? «Yapılan iş, mevcut ekonomik yapıyı veri alarak, ulaşılabilecek hedefleri ve bu hedeflere ulaşmada kullanılacak araçları saptamak ve önermektir. Aslında bu girişimlerin temelinde kapitalizmin kaçınılmaz devresel dalgalanmalarını mümkün olduğu ölçüde önleme çabası yatmaktadır.» (Tüm İktisatçılar Birliği, a.g.e).

BİRİNCİ BEŞ YILLIK PLANIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

1963 yılından 1977 yılı sonuna dek, Türkiye'de üç kez beş yıllık plan yapıldı. Yapılan her üç beş yıllık planın ana karakteri, yukarıdaki belirtmeye çalıştığımız özellikleri taşımaktadır. Özellikle, planların hedeflerine ulaşması, önemle vurgulanacak bir noktadır. Bu gerçeği Havza'ya ilişkin irdelememizde de belirtecek ve kanıtlayacağız.

Son olarak, ilki olması nedeniyle B.B.Y.K.P.'nin temel özelliklerine değineceğiz. Bu değinme, E.K.İ.'nin bir devlet tekeli olmasından ötürü zorunlu bir değinme olacaktır. B.B.Y.K.P.'nin temel özelliklerini üç noktada toparlamak olanaklıdır : 1 — Kalkınma hızı yüzde yedi olarak seçilmiştir, 2 — Kalkınma hızındaki artış hızını sağlama görevi kamu kesimine verilmiştir, 3 — Sektör raporlarına dayanan çözümleme yöntemi ile hazırlanmıştır.

Her üç özelliğe, konumuzu ilgilendirir oranda bir yaklaşım sağlamaya çalışalım. Yuvarlak değerle ifade edilirse, B.B.Y.K.P., kalkınma hızını yüzde yedi olarak seçmiştir. Bu yüzde yedilik büyüme hızı öngörülürken, ağırlık kamu kesimine verilmiştir. Bu gerçek, «Plan hedefleri ve stratejisi» bölümünde de belirtilmiştir : «Devlet sektörünün faaliyeti, kararlaştırılan gelişme hızını gerçekleştirecek ve stratejisinin gerektirdiği yönde dengeli bir kalkınma sağlayacak şekilde planlanacaktır. (...) Birinci planın diğer yerlerine de aynı düşünce egemendir. Hedefleri gerçekleştirme-

ye yarayacak ve kontrole elverişli araçlar daima kamu kesiminde tanımlanmıştır.» (Yalçın Küçük, a.g.s., S. 277). Bu gerçek, planın kamu sektörü için «emredici», özel sektör için «özendirici» ya da «caydırıcı» olma niteliği ile yakından ilgilidir.

Ne var ki, kalkınma hızındaki artışı sağlama görevini kamu kesimine veren plan, iflas etmiştir. Kamu katkısı, çok düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Bu gerçeği, bir kamu kuruluşu olan, E.K.İ.'nin planlı döneme ilişkin büyüme hızında da görmek mümkündür.

Planın, sektör raporlarına dayanan çözümlene yöntemi ile hazırlandığı gerçeği ise, onun bir diğer önemli özelliğini oluşturur. «... plan, esas olarak sektör raporlarına dayandı. Kalkınma planının aynı yönde olmayan ifadesine rağmen plan hazırlıklarına katılanlar genellikle aynı görüşte. Endüstriler arası analizin pratik hiçbir yararı olmadığı genellikle kabul ediliyor.» (Yalçın Küçük, a.g.e. S. 288).

Planın bu özelliği, onun bütünleyici bir niteliğe sahip olmadığını göstermektedir. Sektörler arası bağlar üzerinde yükselmeyen bir planın dengeli ve bütünleyici bir niteliği olabilir mi? Planın, tüm ekonomiyi kapsamı yeterli değildir. Önemli olan bütünü oluşturan öğeler arasında dengeli bağı kurabilmektir. Ki bu önemli özellik, kalkınma planlarının bir ön koşuludur.

Plan, sektörel üretim artışlarının saptanmasında olduğu gibi, yatırımların sektörel dağılımında da aynı hatayı kendi içinde taşımıştır. Bütünlüğü olan bir yatırım dağılımından çok, tek tek sektörlerle dayalı yatırımların saptanması kaçınılmaz bir yöntem olmuştur. Örneğin Zonguldak Havzası için öngörülen yatırımlar, ekonominin bütünlüğü çerçevesinde saptanmamıştır. Saptanmış olsaydı, örneğin demir - çelik sanayinin talep ettiği taşkömürü, yeterince karşılanabilirdi. Bir başka deyişle, üretimde belirgin bir artış mümkün olurdu.

HAVZA'DA ÜRETİM, REZERV MİKTARINA ORANLA NEDEN DÜŞÜKTÜR?

Önce, taşkömürü rezervinin irdelemesinden başlayalım. Bu irdeleme ile rezervin yeterince değerlendirilip, değerlendirilmediğini saptamaya çalışacağız.

Genel olarak rezerv ile üretim miktarları arasındaki oran, önemli bir kriter olarak kabul edilir. Şöyle ki; üretimin rezerve oranı, «değerlendirme faktörü» olarak adlandırılır. «Herhangi bir ülkenin herhangi bir hammadde çeşidindeki değerlendirme faktörü, o ülke ve o hammadde

çeşidi hakkında önemli bilgiler verebilmektedir. (. . . .) Faktörün yüksek olması, her zaman o hammadde rezervlerinden optimal şekilde faydalandığı sonucunu gerektirmeyeceği gibi, düşük olması değerlendirmenin kısıtlı olduğu iddiasını onaylamaz.» (İsmet Uzkut, Türkiye Yeraltı Servet Olanakları ve Dünyadaki Yeri, Maden Mühendisleri Odası, 1971, S. 29, 30.)

Taşkömürüne ait dünyadaki değerlendirme faktörü, $5,0 \times 10^{-3}$ 'dür. Buna karşın aynı faktör Türkiye'de $3,572 \times 10^{-3}$ 'dür. (İsmet Uzkut, Türkiye Yeraltı., S. 31, Tablo 4'den). Bu iki faktörün karşılaştırılması bize şu sonuçları verir : «Temel değer, dünya üretiminin bilinen dünya rezervine olan oranıdır. Eğer bir değer, bu dünya ortalamasından yüksekse, rezervden çok iyi faydalandığı anlamı çıkarılmamalıdır; bu durum, üretimin yeterli rezerve dayanmadığına ve bu nedenle sağlıklı bir maden üretimi olmadığına bir kanıt demektir. Bu oranın düşük olması da, sınırlı bir üretime işaretler; zira bu takdirde rezervden üretim yoluyla yeteri kadar faydalanılmamaktadır ve mevcut rezerv daha yüksek kapasiteli bir üretimi karşılayacak bir değer taşımaktadır. En sağlıklı, bu değer dünya ortalamasına yakın bir değerlendirme faktörüdür.» (İsmet Uzkut, Türkiye Maden Potansiyeli ve Dünya'daki Yeri, Ulusal Kaynaklar Kongresi'nde sunulan tebliğ 1974, S. 15).

ÜRETİM DÜŞÜKLÜĞÜNÜN SONUÇLARI

Bu irdeleme ışığında, taşkömürüne ilişkin dünya ve Türkiye değerlendirme faktörlerinin karşılaştırmasından, Türkiye'nin taşkömürü rezervini yeterince değerlendiremediği ortaya çıkar. Bir başka deyişle rezerve oranla üretim miktarı düşüktür. Bu önemli bir noktadır. Şundan önemlidir; taşkömürü tümüyle iç talebe yöneliktir. Ne var ki, üretilen miktar bugün iç talebi doyurmaktan uzaktır. Özellikle, demir - çelik sanayiinin gelişmesi, taşkömürüne olan talebi daha bir önemli kılmıştır. Yalnızca demir - çelik sanayiinin değil, diğer tüm sanayi kollarının da taşkömürüne gereksinimi her geçen yıl büyümektedir. Aşağıdaki tablo, taşkömürünün tüketim dağılımını göstermektedir :

(Tablo : 1) TAŞKÖMÜRÜNÜN TÜKETİM DAĞILIMI (%)

<u>Tüketim Alanı</u>	<u>Yüzde</u>
Demir - Çelik Fab.	47.3
Havagazı Fab.	4.9
Elektrik Sant.	22.9
Isınma	5.3
Ulaştırma	14.1
Diğer Sanayii	5.5
T o p l a m	100.0

Kaynak : D.P.T. Kömür Özel ihtisas
Komisyon Raporu, 976, S. 27

Bu dağılım tablosu, denebilir ki, uzun yıllardan beri hep aynı kalmıştır. Değişiklik, bir oranda demir-çelik sanayiinin tüketim yüzdesinde gözlenebilmiştir. Kanımızca yapılması gereken, taşkömürünün diğer tüm kullanım alanlarından demir-çelik sanayiine kaydırılmasıdır. Ne var ki, geçilmiş olan her üç beş yıllık planın hiçbirinde, bu önemli noktada ne bir ilke getirilmiş ne de bir hedef gösterilmiştir. Oysa yalnızca, demir-çelik sanayiinin talebini karşılamak için 1973'den beri taşkömürü ithal edilmektedir. Aşağıdaki tablo, bu gerçeği kanıtlamaktadır işte :

(Tablo : 2) KÖMÜR İTHALATI
(Cari Fiyatlarla)

<u>Yü</u>	<u>(1000 Ton)</u>	<u>(Milyon TL.)</u>
1973	16,0	1,7
1974	1,6	5,3
1975	26,2	25,6
1976 (*)	154,7	157,8

Kaynak : D.P.T., a.g.e, S. 19, Tablo 7'den.
Not (*) : İlk üç ayda gerçekleşen değer.

Sonuç olarak denebilir ki, Türkiye'de taşkömürü rezervi elverişli olmasına karşın, üretim miktarı düşük gerçekleşmektedir. Bu ise, taşkömürü talebinin karşılanamamasının temel nedenidir. Taşkömürü talebinin karşılanamamasının ikincil nedeni de, taşkömürünün rasyonel olmayan alanlarda tüketilmesidir. Talebin karşılanamaması, taşkömürü

ithalini zorunlu kılmaktadır. Bu da, örneğin bir ara mal sanayii olan demir-çelik sanayiinin girdi yoluyla dışa bağımlılığının büyümesi demektir.

**PLANLI DÖNEMDE
ÜRETİM HEDEFLERİ VE
GERÇEKLEŞMELER**

Planlı dönemde gerçekleşen üretim miktarlarının irdelenmesi, Havza'nın yapısal çözümlenmesinde zorunlu bir adımdır. Aşağıdaki tablo, planlı dönemde gerçekleşen tuvönan ve satılabilir üretim miktarlarını içermektedir :

**(Tablo : 3) PLANLI DÖNEMDE GERÇEKLEŞEN TUVÖNAN
VE SATILABİLİR ÜRETİM**

D ö n e m	Yıl	Tuvönan (Bin Ton)	Satılabilir (Bin Ton)
	1962	6.485,3	3.892,8
Birinci	1963	6.793,4	4.152,9
Beş Yıllık	1964	7.140,9	4.448,8
Dönem	1965	7.007,0	4.389,5
	1966	7.653,7	4.880,4
(1963 - 1967)	1967	7.827,3	5.030,9
İkinci	1968	7.494,6	4.768,8
Beş Yıllık	1969	7.731,0	4.683,6
Dönem	1970	7.598,3	4.573,0
	1971	7.846,5	4.638,7
(1968-1972)	1972	7.862,4	4.641,5
Üçüncü	1973	7.841,5	4.642,4
Beş Yıllık	1974	8.545,9	4.965,5
Dönem	1975	8.355,3	4.812,9
	1976	8.059,3	4.631,9
(1973 - 1977)	1977	6.320,0 (*)	3.630,0

Kaynak : E.K.I. İstatistik Yıllıkları.

Not (*) : 10 Aylık üretime göre, geçicidir.

Yıllık ortalama artış yüzdeleri açısından bakıldığında, üretimin giderek düştüğünü belirtebiliriz. B.B.Y.K.P.'nda tuvönan üretim yılda yüzde 3,8 oranında artış gösterirken, İ.B.Y.K.P.'nda bu oran % 0.1'e düşmüştür. Ü.B.Y.K.P.'nda ise artış yerine, yüzde -4.3 gibi bir oranda düşüş gözlenmiştir. Satılabilir üretimde ise bu yüzdeler sırasıyla, yüzde + 5,3, -1,6 ve -4,8 olarak gerçekleşmiştir.

Tuvönan ve satılabilir üretim artışları arasındaki uyumsuzluk, kül oranının değişimi ile açıklanabilir. Bir başka deyişle, tuvönan üretim, yıllara göre, daha küllü olarak gerçekleşmiş demektir. Bu gerçek, Havza'da önemli bir sorundur. Sorun yalnızca, kül oranı yüksek üretimle ilgili değildir kuşkusuz. Örneğin, yıkama randımanının da, bu sorunla yakından ilgisi vardır.

Üretim gerçekleştirmelerinin bir başına irdelenmesi, bize ancak sınırlı sonuçlar verebilmektedir. Üretim hedefleri ile gerçekleştirme miktarları arasında yapılacak bir karşılaştırma, bize daha ilginç sonuçlar verebilecektir. Özellikle gerçekleştirme yüzdelerinin saptanması, bu karşılaştırmanın yapılması ile olanaklıdır.

(Tablo : 4) PLANLI DÖNEMDE ÜRETİM HEDEFLERİ VE GERÇEKLEŞME YÜZDELERİ (Satılabilir Üretime Göre)

D ö n e m	Yıl	Miktar (Bin Ton)	Yıllık Ortalama Artış (Yüzde)
	1962 G	3.892,8	
Birinci Beş Yıllık Dönem (1963- 1967)	P 1967 G	4.700,0 5.030,9	+ 3,8 + 5,3
İkinci Beş Yıllık Dönem (1968- 1972)	P 1972 G	6.250,0 4.641,5	+ 4,4 - 1,6
Üçüncü Beş Yıllık Dönem (1973 •• 1977)	P 1977 G	5.850,0 3.630,0 (*)	+ 4,7 - 4,8

Kaynak : a) B.B.Y.K.P., D.P.T. Yayını, 1963, S. 193, Tablo : 71
b) İ.B.Y.K.P., D.P.T. Yayını, 1967, S. 351, Tablo : 182

- c) Ü.B.Y.K.P., D.P.T. Yayını, 1973, S. 270; 271, Tablo : 176
- d) E.K.İ. İstatistik Yıllıkları,
- e) T.K.İ. Kayıtları,
- f) Tablo'da G gerçekleşen, P ise program üretim (hedef) miktarlarını göstermektedir.

Not (*) : 10 Aylık verilere göre geçici değer.

Tabloyu yorumlamadan önce, bir önemli noktanın altını çizmek isteriz. Verileri toplarken, gerek planlardaki, gerekse Havza ile ilgili sayısal verileri içeren yapıtlardaki çelişik değerlerden ötürü, zorlandık. Özellikle üretim hedeflerine ilişkin sayısal verilerdeki çelişmeler ilgimizi çekti. Beş yıllık planlardaki üretim hedefleri ile yıllık programlardaki üretim hedefleri arasında büyük farklılıklar vardı. Bu farklılıkların, üretim hedeflerinin, planlı dönem içinde gerçekleşme miktarlarına göre yeniden düzenlenmesinden ileri geldiği açık bir gerçektir. Biz, üretim hedefleri olarak, planlardaki verileri kullandık.

Tablo bize şu sonuçları vermektedir : B.B.Y.K.P.'nda öngörülen yüzde 3.8'lik ortalama artışa karşın gerçekleşen artış yüzdesi 5,3 olmuştur. Bu sonuçla, B.B.Y.K.P.'nda üretim hedefinin doğru saptandığı söylenebilir. İ.B.Y.Y.P.'nda öngörülen artış yüzdesi 4,4 iken, gerçekleşme yüzde -1,6'dır. Bir başka deyişle, öngörülen yıllık artışın çok gerisinde kalınmıştır. Gerisinde kalındığı gibi, bir önceki plana oranla da mutlak bir düşüş söz konusudur. Bu sonuçla, İ.B.Y.K.P.'nda, üretim hedefinin doğru saptanmadığı söylenebilir. U.B.Y.K.P.'nda öngörülen ortalama artış, +4,7 iken, gerçekleşme yüzde -4,8 olmuştur. Tıpkı İ.B.Y.K.P.'nda olduğu gibi, öngörülen yıllık artışın çok gerisinde kalınmıştır. Gerisinde kalındığı gibi, bir önceki plana oranla da önemli düzeyde mutlak bir düşüş de söz konusudur. Demek ki, son plan, tümüyle yanlış ve tutarsız bir üretim hedefi göstermiştir.

Son iki beş yıllık planda, üretim hedefinin gerisinde kalınmış olmasının, değişik bir dizi nedeni vardır. Temel neden, kuşkusuz geri bıraktırmış kapitalist bir ülkede planlamanın yapılamıyacağı gerçeğinde yatmaktadır. Bu temel nedeni yazımızın ön bölümlerinde yeterince incelediğimizden, burada daha çok, son çözümlemede yine bu temel nedenden kaynaklanan, gözle görülür somut etkenleri belirtmeye çalışacağız.

ÖNGÖRÜLEN VE GERÇEKLEŞEN YATIRIMLAR

Taşkömürü üretiminde ve tüketim alanlarının belirlenmesinde, hangi ilkeden hareket edileceğini bir önceki bölümde vurgulamaya çalıştık.

Her iki beş yıllık planda, belirlenmiş bir ilkenin olmadığı da, üzerinde durduğumuz bir önemli noktaydı. Üretim hedeflerinin de doğru saptanmadığı bir gerçektir. Özellikle son iki beş yıllık plan için inkâr edilmez bir gerçektir bu. Diğer yandan, planlı dönem boyunca öne sürülen bir somut tedbirden söz edilemeyeceğini de belirtebiliriz.

Şimdi de yatırımları ele alacak ve planlı dönemde yatırım politikasının nasıl ele alındığını irdelemeye çalışacağız. Aşağıdaki tabloların ilk ikisi öngörülen yatırım, son ikisi de gerçekleşen yatırım değerlerini içermektedir.

(Tablo : 5) PLANLI DÖNEMDE ÖNGÖRÜLEN YATIRIM DEĞERLERİ (Carî Fiyatlarla)

D ö n e m	Yıl	(Milyon TL.)
Birinci	1963	86,1
Beş Yıllık	1964	115,7
Dönem	1965	92,3
	1966	94,9
(1963 - 1967)	1967	90,0
İkinci	1968	66,0
Beş Yıllık	1969	59,5
Dönem	1970	122,9
	1971	168,3
(1968 - 1972)	1972	354,4
Üçüncü	1973	243,1
Beş Yıllık	1974	324,9
Dönem	1975	384,8
	1976	376,0
(1973 - 1977)	1977	

Kaynak : T.K.İ. Kurumu Yıllık Faaliyet Raporları.

**(Tablo : 6) PLANLI DÖNEMDE ÖNGÖRÜLEN
YATIRIM DEĞERLERİ (1971 Fiatlarıyla) (*)**

D ö n e m	Yıl	Değer (Milyon TL.)
Birinci	1963	47,3
Beş Yıllık	1964	67,1
Dönem	1965	56,5
	1966	60,2
(1963 - 1967)	1967	61,3
ikinci	1968	46,2
Beş Yıllık	1969	43,5
Dönem	1970	94,5
	1971	168 3
(1968 - 1972)	1972	386,8
Üçüncü	1973	292,9
Beş Yıllık	1974	500,9
Dönem	1975	716,2
	1976 (**)	809,9
(1973 - 1977)	1977	

Not (*) : Cari fiyatlardan 1971 yılı fiyatlarına dönüşümler için DPT'nin sektörel yatırım deflatörleri kullanılmıştır.

Not (**): İlk yedi aylık verilere dayanmaktadır.

(Tablo : 7) PLANLI DÖNEMDE GERÇEKLEŞEN
YATIRIM DEĞERLERİ (Cari Fiyatlarla)

D ö n e m	Yıl	Değer (Milyon TL.)
Birinci	1963	76,3
Beş Yıllık	1964	89,5
Dönem	1965	97,1
	1966	81,3
(1963 - 1967)	1967	74,2
İkinci	1968	80,9
Beş Yıllık	1969	82,7
Dönem	1970	153,1
	1971	167,0
(1968 - 1972)	1972	273,8
Üçüncü	1973	193,3
Beş Yıllık	1974	364,5
Dönem	1975	406,5
	1976	585,2
(1973 - 1977)	1977	

Kaynak : E.K.İ. İstatistik Yıllıkları

**(Tablo : 8) PLANLI DÖNEMDE GERÇEKLEŞEN
YATIRIM DEĞERLERİ (1971 Fiyatlarıyla) (*)**

D ö n e m	Yıl	Değer (Milyon TL.)
Birinci	1963	41,9
Beş Yıllık	1964	51,8
Dönem	1965	59,4
	1966	51,5
(1963 - 1967)	1967	50,6
İkinci	1968	56,7
Beş Yıllık	1969	60,4
Dönem	1970	117,8
	1971	167,0
(1968 - 1972)	1972	298,8
Üçüncü	1973	232,9
Beş Yıllık	1974	561,9
Dönem	1975	756,5
	1976 (**)	1260,5
(1973 - 1977)	1977.	

Not (*) : Cari fiyatlardan 1971 yılı fiyatlarına dönüşümler için DPT'nin sektörel yatırım deflatörleri kullanılmıştır.

Not (**) : İlk yedi aylık verilere dayanmaktadır.

Tablodaki sayısal verilerden çıkardığımız çanakçı sonuç şudur : Yatırımlarda gerçekleşme, planlı dönem boyunca, öngörülen miktarları aşmıştır. Cari fiyatlarla, B.B.Y.K.P.'nda öngörülen yatırım tutan 479,0 milyon TL. iken, gerçekleşme 418,4 milyon TL. olmuştur. Aynı değerler, İ.B.Y.K.P.'nda sırasıyla, 771,1 ve 757,5 milyon TL. Ü.B.Y.K.P.'mn dört yılı için ise, 1.328,8 ve 2.725,4 milyon TL. dır Planlı dönem boyunca öngörülen toplam yatırım tutan (1977 yılı hariç) 2.578,9 milyon TL. iken, gerçekleşen miktar 2.725,4 milyon TL. dır. Bu genel verilere göre, cari fiyatlarla gerçekleşme oranı 1,06'dır. Bir başka deyişle, öngörülen yatırım toplamı, yüzde 6 fazlasıyla gerçekleşmiştir.

Benzeri bir irdelemeyi 1971 fiyatlarıyla yaptığımız takdirde, yaklaşık olarak aynı sonucu elde ederiz. Buna göre, planlı dönem boyunca öngörülen yatırım toplamı 3.351,6 milyon TL. iken, gerçekleşen yatırım toplamı 3.767,6 milyon TL. olmuştur. Bu genel verilere göre, 1971 fiyatlarıyla gerçekleşme oranı 1,12'dir. Bir başka deyişle, öngörülen yatırım toplamı, yüzde 12 fazlasıyla gerçekleşmiştir.

GİRDİ - İŞGÜCÜ ORANI VE ÜRETİMİN EMEK - YOĞUN YAPISI

Yatırımlarda gerçekleşme, öngörülen miktarları aşmış olmasına karşın, üretimin saptanan hedeflere ulaşamaması açık bir çelişki olarak belirmektedir. Bu çelişkiye açıklık getirmek, Havza'nın temel sorunlarına çözüm aramakla eş anlamlı olacaktır.

İlken, öngörülen yatırım değerlerinin Havza'nın somut konumunun somut tahliline dayanmadığı akla gelebilir. Bu bir yaklaşım biçimi olabilir. Denebilir ki, doğru bir tahlile dayanmayan bir yatırım programı, doğal olarak üretime de yansır ve bu nedenle gerçekleşen üretim, hedeflenen üretimin gerisinde kalır.

Bir başka yaklaşım da da, DPT'nin öngörülen yatırımlarda oldukça büyük oranlarda kesintiye gittiği, bu nedenle de T.K.t.'nin Havza'nın somut tahliline dayanarak saptadığı ve önerdiği yatırımların planlara yansımadağı öne sürülebilir

öngörülen yatırımların üretken karakter taşımadığı da öne sürülecek yaklaşımlardan biri olabilir. Bu yaklaşımlara benzer, daha bir çok nedenler öne sürülebilir. Ne var ki, her birinin belirli oranlarda doğru yanları olsa bile, öne sürülen bu yaklaşımlardan hiç biri yalnız başına vurguladığımız çelişkiye açıklık getirecek içerikte değildir.

Kanımızca, çelişkinin temel nedeni, sermayenin organik bileşimi kuramı ile açıklanabilir ancak. Bir başka deyişle, girdi - işgücü bileşiminin,

planlı dönem içinde izlediği değişim, çelişkinin temel nedenini açıklama-
nın biricik göstergesidir. Aşağıdaki tablo, bu amaçla düzenlenmiştir :

**(Tablo : 9) PLANLI DÖNEMDE GİRDİ VE İŞGÜCÜ ÖDEMELERİ
(Satılabilir 1 Ton Kömür İçin)**

Yıl	Girdi (TL)	İşgücü Ödemeleri (TL)	Üretim Maliyeti (TL)
1965	37,25	44,34	118,63
1970	42^1	75,80	188,03
1975	150,32	259,64	503,09

Kaynak : E.K.t. İstatistik Yıllıkları.

Bu değerlerden yararlanarak düzenlenen aşağıdaki tablo, bize daha
somut sonuçlar vermektedir :

**(Tablo : 10) PLANLI DÖNEMDE BİRİM ÜRETİM İÇİNDEKİ
GİRDİ VE İŞGÜCÜ ÖDEMELERİ YÜZDELERİ VE
GİRDİ - ÜCRET ORANLARI**

Yıl	Girdi	İşgücü Ödemeleri	Girdi - Ücret Oran
1965	0.31	0.37	0.84
1970	0.22	0.40	0.60
1975	0.29	0.51	0.58

Birim üretimdeki girdi payı, 1965'de % 31, 1970'de % 22 ve 1975'de
% 29 oranlarında gerçekleşmiştir. Yapılan araştırmalar, birim üretim-
deki girdi payı en düşük sektörün, madencilik sektörü olduğunu, göster-
mektedir, örneğin bu pay, 1968'de % 30 ve 1973'de % 29'dur. Havza'ya
ilişkin girdi paylarının, sektörün geneli için hesaplanan oranlara yakın
olduğunu vurgulamak isteriz.

Birim üretimdeki işgücü ödemelerinin payı ise; 1965'de % 37,1970'de
% 40 ve 1975'de % 51 oranlarında gerçekleşmiştir. Yapılan araştırmalar,
birim üretimdeki girdi payı en büyük sektörün, yine madencilik sek-
törü olduğunu göstermektedir, örneğin bu pay, 1968'de % 38 ve 1973'de

% 43'dür. Havza'ya ilişkin işgücü ödemeleri paylarının, sektörün geneli için hesaplanan oranlara yakın olduğunu vurgulamak isteriz.

Tablodan çıkardığımız bir başka sonuç da şudur : Girdi payı, 1965'den 1975'e dek aym düzeyde kalırken,, işgücü ödemeleri payı giderek artmıştır. Bu olgunun yorumu için bir başka göstergeye bakmak gerekecektir. Bu göstergede girdi - ücret oranıdır. Girdi - ücret, oranı, 1965'de % 84, 1970'de % 60 ve 1975'de % 58 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, madencilik sektörünün geneli için 1968'de % 79, 1973'de de % 67'dir. Doğal olarak bu oranlar ile madencilik sektörü, sektörler içinde girdi - ücret oranı en düşük olan sektör olmaktadır. Bu oranm yüksek ya da düşük olması ne anlama gelir? «Üretimde kullanılan girdilerin işgücüne oranı Marks'm sermayenin organik bileşimi kuramından başka bir şey değildir. (.....) Girdi-işgücü bileşiminin artışı, sermayenin organik bileşiminin ya da sermaye yoğunluğunun artışı anlamına gelir (.....) Girdi - işgücü oranının az olduğu sektörler, emek yoğun bir üretim yapısına sahiptirler.» (Doç. Dr. Yakup Kepenek, Sanayiın Üretim Yapısı, Mak. Müh. Odası, Sanayi Kongresi 1976, S. 20, 21, 22).

Demek ki, Havza'da üretim emek - yoğun bir yapıya sahiptir. Üstelik bu yapı, 1965'den 1975'e dek değişmemiştir. Her ne kadar, girdi-ücret oranı, 1965'den 1975'e doğru giderek azalıyorsa da, bu üretim yapısının zamanla daha çok emek-yoğun bir yapıya dönüştüğünü göstermez. Bu tersine olgu, daha çok işçi sayısındaki artışla ilgilidir. Çünkü, birim üretimdeki girdi oranı, söz konusu dönem boyunca, değişmemektedir.

YAPISAL ÖZELLİĞİ YANSITAN ÖNEMLİ BİR GÖSTERGE : RANDIMANLAR

Sonuç olarak denebilir ki, Havza'da yatırımlar, planlı dönem boyunca birim üretimdeki girdi payında bir sıçrama yapacak düzeyde gerçekleşmemiştir. Ne de öngörülmüştür. Gerçekleşen yatırımların, öngörülen yatırım tutarlarını aşmış olmasına karşın, üretimde saptanan hedeflere ulaşılmamış olması, işte bu temel nedene dayanmaktadır. Üretimde artış isteniyorsa, birim üretimdeki girdi payının yükseltilmesi gerekir. Bir başka deyişle, sermayenin organik bileşiminin artırılması gerekir. Bu ise, makinalaşma demektir, sermaye - yoğun bir üretim yapısı demektir.

Aşağıdaki tablolar, yatırımlara ilişkin yaklaşımımızı doğrulayan verileri içermektedir, önce, randıman değerlerini içeren tabloları görelim :

(Tablo : 11) PLANLI DÖNEMDE GERÇEKLEŞEN
TUVÖNAN RANDIMANLAR

D ö n e m	Yd	Kazmacı (Kg.)	Genel (Kg.)
	1962	5.407	1.008
Birinci	1963	6.146	1.083
Beş Yıllık	1964	6.597	1.152
Dönem	1965	6.922	1.183
	1966	7.383	1.249
(1963 - 1967)	1967	7.490	1.291
İkinci	1968	7.143	1.264
Beş Yıllık	1969	7.222	1.289
Dönem	1970	7.347	1.267
	1971	7.496	1.286
(1968 - 1972)	1972	7.290	1.307
Üçüncü	1973	6.903	1.269
Beş Yıllık	1974	7.322	1.358
Dönem	1975	6.991	1.306
	1976	6.594	1.224
(1973 - 1977)	1977		

Kaynak : E.K.1 İstatistik Yıllıkları.

**(Tablo : 12) PLANLI DÖNEMDE GERÇEKLEŞEN
SATILABİLİR RANDIMANLAR**

D ö n e m	Yıl	İçeri (Kg.)	Genel (Kg.)
	1962	703	605
Birinci	1963	761	662
Beş Yıllık	1964	823	718
Dönem	1965	848	741
	1966	907	797
(1963 - 1967)	1967	949	830
ikinci	1968	909	804
Beş Yıllık	1969	885	781
Dönem	1970	865	763
	1971	854	760
(1968 - 1972)	1972	854	771
Üçüncü	1973	829	751
Beş Yıllık	1974	854	784
Dönem	1975	814	747
	1976	760	701
(1973 - 1977)	1977		

Kaynak : E.K.t. İstatistik Yıllıkları.

Kanımızca, tuvönan randıman değerleri, Havza'nın yapısal özelliğini gösteren veriler olarak görülmelidir. Önce, kazmacı randımanındaki eğilimi irdeleyelim. Kazmacı randımanı, B.B.Y.K.P.'nda ortalama olarak yılda % 6,7 oranında artarken, bu artış İ.B.Y.K.P.'nda % 0,5'e düşmüştür. Ü.B.Y.K.P.'nda ise artış değil tersine % -2,0 oranında bir düşüş söz konusudur. Bu gerçek, yatırımları irdelerken altını çizdiğimiz yaklaşımımızı kanıtlamaktadır. Çünkü yatırımla randıman değerleri arasında neden - sonuç ilişkisi vardır ve bu ilişki, Havza'nın yapısal özelliğini yansıtır bir biçimde belirlemektedir. Kazmacı randımanındaki eğilim, gerçekleşen yatırımların birim üretimdeki girdi payında bir artış sağlamadığını açıkça göstermektedir.

Dahası, gerçekleşen yatırımlar, öngörülen yatırımlar tutarını aşmış olmasına karşın, kazmacı randımanında artış değil, tersine düşüş görülmektedir. Bu noktada, kazmacı sayısının artmış olduğu öne sürülebilir. Denebilir ki, kazmacı randımanında görülen düşüş, doğrudan doğruya işçi sayısındaki artışa bağlıdır. Bu bir gerçek. Ne var ki, kazmacı sayısındaki artış, diğer işçiliklere oranla oldukça düşüktür. Demek ki, yatırımlar, kazmacı randımanında artış bir yana, randımanın aynı düzeyde kalmasını sağlayacak boyutlarda bile gerçekleşmemiştir. Bu ise, birim üretimdeki girdi payında, bir sıçramanın, en azından bir artışın bile olmadığı yolundaki tesbitimizi kanıtlamaktadır.

Aynı eğilimi, tuvönen üretime göre hesaplanan genel randıman verilerinde de gözlemekteyiz. Genel randıman, B.B.Y.K.P.'nda ortalama olarak, yılda % 5,1 oranında artarken, bu artış İ.B.Y.K.P.'nda % 0,2'ye düşmüştür. Ü.B.Y.K.P.'nda ise artış değil tersine % -1,3 oranında bir düşüş söz konusudur. (Ü.B.Y.K.P.'na ait yıllık artış oranlarını saptarken, zorunlu bir varsayım gittik. 1976 yılına ait randıman değerlerinin 1977 yılında değişmediğini varsaydık. Çünkü, 1977 yılına ait sayısal verileri tesbit edemedik.)

Benzeri bir irdelemeyi, satılabilir randıman değerleri için de yapabiliriz. Ne var ki, bu irdelemeden de aynı sonuçları elde etmekteyiz. İçeri randıman, B.B.Y.K.P.'nda ortalama olarak yılda % 6,2 oranında artarken, İ.B.Y.K.P.'nda % -2,1 ve Ü.B.Y.K.P.'nda da % -2,3 oranlarında azalmıştır. Genel randımanda da aynı eğilimi görmekteyiz. Genel randıman, B.B.Y.K.P.'nda ortalama olarak yılda % 6,5 oranında artarken, İ.B.Y.K.P.'nda % -1,5 ve Ü.B.Y.K.P.'nda da % -1,9 oranlarında azalmıştır.

Satılabilir randıman değerlerinin, tuvönan randıman değerlerine oranla daha büyük boyutlarda azalması, üretilen kömürdeki kül oranının değişimi ile ilgilidir. Bilinen bir gerçektir ki, kül yüzdesi planlı dönem boyunca artmıştır ve buna bağlı olarak da satılabilir randıman değerleri, tuvönan randımanlara oranla daha büyük boyutlarda düşüş göstermiştir.

Bir başka neden de, tıvönan randımanlara ilişkin irdelemede belirttiğimiz gibi, işçi sayısındaki artıştır. Ne var ki, temel neden, yatırımlara ilişkin vurguladığımız gerçeklere dayanmaktadır.

BİRİM ÜRETİMİNDEKİ ENERJİ GİRDİSİ

Üretim yapısının emek - yoğun karakterini gösterir bir başka gösterge de, tüketilen enerji miktarıdır kuşkusuz. Aşağıdaki tablo, amaçla düzenlenmiştir.

**(Tablo : 13) PLANLI DÖNEMDE TÜKETİLEN ENERJİ MİKTARI
(Tıvönan Ton Başına)**

D ö n e m	Yıl	Tüketilen Enerji (Kws)
	1962	27
Birinci	1963	25
Beş Yıllık	1964	25
Dönem	1965	25
	1966	26
(1963 - 1967)	1967	28
ikinci	1968	30
Beş Yıllık	1969	30
Dönem	1970	30
	1971	32
(1968 - 1972)	1972	35
Üçüncü	1973	34
Beş Yıllık	1974	31
Dönem	1975	34
	1976	36
(1973 - 1977)	1977	

Kaynak : E.K.İ. İstatistik Yıllıkları.

Birim üretimdeki enerji miktarı, işgücü verimliliğini gösterir bir kanıttır. Diğer yandan birim üretimdeki enerji miktarı, aynı zamanda üretimin yapısını da gösterir bir kanıttır. Birim üretimdeki enerji miktarının artması, emek-yoğun üretimden sermaye - yoğun üretime doğru bir

gelişmeyi gösterir. Bir başka deyişle bu, birim üretimdeki girdi payının artışı demektir. Tablo bize, birim üretimdeki enerji miktarının planlı dönem boyunca, önemli denecek bir oranda artmadığını göstermektedir.

**BİRİM ÜRETİMDEKİ
MADEN DİREĞİ GİRDİSİ
PLANLI DÖNEM BOYUNCA SABİT KALMIŞTIR**

Üretim yapısının emek - yoğun karakterini, birim üretimdeki maden direği girdisine ait verilerde de gözlemek olanaklıdır. Aşağıdaki tablo, *işte* bu verileri içermektedir.

**(Tablo : 14) PLANLI DÖNEMDE GERÇEKLEŞEN
MADEN DİREĞİ TÜKETİMİ
(Tuvönan Ton Başına)**

D ö n e m	Yıl	Maden Direği (m³)
	1962	33
Birinci	1963	31
Beş Yıllık	1964	30
Dönem	1965	30
	1966	30
(1963 - 1967)	1967	29
İkinci	1968	29
Beş Yıllık	1969	28
Dönem	1970	29
	1971	29
(1968 - 1972)	1972	30
Üçüncü	1973	30
Beş Yıllık	1974	29
Dönem	1975	28
	1976	30
(1972 - 1977)	1977	

Kaynak : E.K.I. İstatistik Yıllıkları.

Bilinen bir gerçektir ki, maden direği Havza'daki üretim yapısının temel taşlarından biridir. Birim üretimdeki maden direği girdisinin azalması, emek-yoğun üretimden sermaye - yoğun üretime doğru bir gelişmeyi gösterir. Oysa tablodan da görüleceği gibi, birim üretimdeki maden direği girdisi, planlı dönem boyunca değişmemiştir.

ORTALAMA ÜCRETLER VE İŞÇİ SAYISI

Birim üretimdeki işgücü ödemeler payının planlı dönem boyunca artışını ve girdi payı sabit kaldığı halde, girdi-ücret oranının azalışını açıklayan verileri aşağıdaki tablolarda bulmak olanaklıdır :

(Tablo : 15) PLANLI DÖNEMDE ORTALAMA ÜCRETLER

D ö n e m	Yıl	Çıplak (TL.)	Sosyal Harcamalar Hariç (TL.)	Sosyal Harcamalar Dahil (TL.)
	1962	10,5	20,2	27,1
Birinci	1963	10,6	21,0	27,9
Beş Yıllık	1964	12,8	24,8	32,2
Dönem	1965	14,8	31,0	39,7
	1966	17,0	35,1	44,9
(1963 - 1967)	1967	17,1	36,1	46,1
İkinci	1968	21,6	45,1	56,7
Beş Yıllık	1969	21,6	44,8	57,3
Dönem	1970	25,6	53,9	68,6
	1971	28,5	61,0	78,1
(1968 - 1972)	1972	37,5	85,6	105,5
Üçüncü	1973	43,9	91,7	115,8
Beş Yıllık	1974	56,4	122,6	154,3
Dönem	1975	74,1	178,2	230,8
	1976	125,1	308,1	405,0
(1973 - 1977)	1977

Kaynak : E.K.İ. İstatistik Yıllıkları.

(Tablo : 16) PLANLI DÖNEMDE ÇALIŞAN İŞÇİ SAYISI
(Bin İşçi)

D ö n e m	Yıl	Üretken İşçi Sayısı	Üretken Olmayan İşçi Sayısı	Toplam İşçi Sayısı
	1962	12,5	20,2	32,7
Birinci	1963	12,2	19,4	31,6
Beş Yıllık	1964	12,0	19,2	31,2
Dönem	1965	12,7	19,8	32,5
	1966	13,4	20,6	34,0
(1963 -1967)	1967	13,2	20,4	33,6
İkinci	1968	12,9	20,5	33,4
Beş Yıllık	1969	12,1	21,1	33,2
Dönem	1970	11,9	20,9	32,8
	1971	12,3	21,5	33,8
(1968 -1972)	1972	12,5	21,9	34,4
Üçüncü	1973	12,5	23,3	35,8
Beş Yıllık	1974	13,0	24,6	37,6
Dönem	1975	13,0	25,3	38,3
	1976	13,3	26,7	40,0
(1973 -1977)	1977			

Not: Üretken işçi kapsamına; Kazı, Kazıya Yardım, Nakliyat, Damariçi Hazırlık, Bölüm Dışı Nakliyat, Lavvarda Eleme, Yıkama, Nakliyat ve Harmanda Stokaj işçi grupları girmektedir. Bu işçilikler dışı kalan tüm işçilik grupları üretken olmayan işçi kapsamına alınmıştır.

Not: İşçi sayılan, fiili olarak çalışanları kapsamaktadır. İşe gelmeyen işçiler, tabloda verilen değerlerin dışında tutulmuştur.

Kaynak : E.K.I. İstatistik Yıllıkları.

Ortalama ücretlerde görülen artışlar, birim üretimdeki işgücü ödemeler payının artışını gösterir bir kanıttır. Ortalama çıplak ücretlerde, B.B.Y.K.P.'nda yılda % 10,2, I.B.Y.K.P.'nda % 17,0 ve Ü.B.Y.K.P.'nda da % 27,2 oranlarında bir artış görülmüştür. Aynı artış yüzdelerini yaklaşık olarak, sosyal harcamaları içeren ücretlerde de görmekteyiz.

Bir diğer Önemli yapısal gösterge de işçi sayısında görülen değişimdir, işçi sayılarına ait verileri içeren tablodan da açıkça görüldüğü gibi, planlı dönemde üretken işçi sayısında görülen artış, üretken olmayan işçi sayısında görülen artışa oranla düşüktür. Denebilir ki, üretken işçi sayısı, planlı dönem boyunca sabit kalmıştır. Üretken işçi sayısı B.B.Y.K.P.'nda yılda ortalama % 1,1 oranında artarken, I.B.Y.K.P.'nda bu oran % -1,1 olarak gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle üretken işçi

sayısında bir azalma olmuştur. Ne var ki, Ü.B.Y.K.P.'nm da üretken işçi sayısı, yine yılda % 1,2 gibi bir oranla artış göstermiştir. Oysa, üretken olmayan işçi sayısında, sürekli bir artış gözlenmiştir. Üretken olmayan işçi sayısı, B.B.Y.K.P.'nda yılda ortalama % 0,2 oranında artarken, I.B.Y.K.P.'nda bu artış yüzdesi 1,4 olmuş ve U.B.Y.K.B.'nda da % 4,0'e yükselmiştir. Bu sonuçlar, uygulanan istihdam politikasını somut bir biçimde yansıtmaktadır.

TİCARİ MALİYET İLE SATIŞ FİYATI ARASINDAKİ BÜYÜK FARKIN ANLAMI

Havza'nın önemli bir özelliği de, ticari maliyet ile satış fiyatı arasındaki ilişkide belirir. Aşağıdaki tablo, ticari maliyet değerlerini içermektedir :

(Tablo : 17) PLANLI DÖNEMDE TİCARİ MALİYET DEĞERLERİ

D ö n e m	Yıl	Ticari Maliyet (TL/Ton)
	1962	12U)
Birinci	1963	114,4
Beş Yıllık	1964	113,4
Dönem	1965	133,7
	1966	137,8
(1963 - 1967)	1967	Uh5
ikinci	1968	187,0
Beş Yıllık	1969	175,1
Dönem	1970	214,5
	1971	242,3
(1968 - 1972)	1972	320,1
Üçüncü	1973	347,2
Beş Yıllık	1974	445,4
Dönem	1975	677,4
	1976	1173,0
(1973 - 1977)	1977

Not : Ticari maliyet 1971 (dahil) yılına kadar satılabilir üretim miktarı üzerinden saptanırken, 1972 yılından itibaren satılan kömür miktarı üzerinden saptanmaya başlanmıştır.

Kaynak : E.K.İ. İstatistik Yıllıkları.

Tablodan da açıkça görüleceği gibi, ticari maliyet, ilk iki beş yıllık planda normal bir artış eğilimi göstermektedir. Ne var ki, Ü.B.Y.K.P.'nda bu normal artış, yerini son derece yüksek bir artışa terketmiştir. Oysa ay-

ni artışı satış fiyatlarında görememekteyiz. 1965 yılında satış fiyatı 118,24 TL. iken, bu değer 1970'de 171,46 TL. ve 1975 yılında da 284,23 TL. olmuştur. Bilinen bir doğrudur ki, kömürün maliyet fiyatının altında bir fiyatla satılması, Türkiye'de devlet kuruluşlarının tümünde gözlenen bir olgudur. Bu, bilinçli bir biçimde izlenen bir fiyat politikasıdır. Ne var ki, üzerinde durulması gereken nokta şudur : Yazımızın ilk bölümlerinde, Havza'da üretilen kömürün tüketim alanlarını belirtmiş ve bu alanlar içinde özellikle demir - çelik fabrikalarının önemini vurgulamıştık. Örneğin Ereğli Demir-Çelik Fabrikası'nın kömür ihtiyacını tümüyle Havza'dan karşıladığı bir gerçektir. A.B.D. kökenli bir büyük firmanın da içinde yer aldığı bu kuruluş, emperyalizmin Türkiye'de gözle görülür girişimlerinden biridir. Soruna, sınıfsal bir açıdan yaklaşıldığında ise, Havza'nın devlet hazinesinden sübvansede edilmesi, bir anlam kazanmaktadır. Bir avuç yerli - yabancı tekelin kâr oranını yükselten bu politika, yıllardan beri devam eden bu politika, kuşkusuz bundan böyle de devam edecektir.

**EMEK-YOĞUN
YAPININ PAHASI
VE SON SÖZ**

Son olarak iş kazalarına değineceğiz. Kanımızca, Havza'nın yapısal özelliğini yansıtan en önemli göstergelerden biri de iş kazalarıdır. Aşağıdaki tablo, Havza'nın üretim yapısını yansıtan verileri içermektedir :

(Tablo : 18) PLANLI DÖNEMDE GÖÇÜKLERDE ÖLEN İŞÇİ SAYISI

D ö n e m	Yıl	Ölü Sayısı
Birinci	1963	32
Beş Yıllık	1964	33
Dönem	1965	38
	1966	42
(1963 - 1967)	1967	40
ikinci	1968	34
Beş Yıllık	1969	28
Dönem	1970	46
	1971	42
(1968 - 1972)	1972	35
Üçüncü	1973	34
Beş Yıllık	1974	43
Dönem	1975	31
	1976	24
(1973-1977)	1977	

Kaynak : E.K.I. İstatistik Yıllıkları.

Tablo, planlı dönem boyunca göçüklerde yaşamını yitiren maden işçilerinin sayılarını içermektedir. Emek-yoğun üretim yapısına, Havza'nın jeolojik açıdan karmaşık yapısı da eklenince, ortaya bir savaş sonuna benzer bir görünüm çıkmaktadır. Ortalama olarak, her yıl 25 ilâ 30 maden işçisi, göçüklerde kalarak yaşamını yitirmiştir. Aslında toplam ölü sayısı, 70 ilâ 80 arasında değişmektedir. Biz, yalnızca göçüklerde ölen işçi sayısını aldık. Amacımız, ölüm sayısı ile, randıman değerleri arasındaki bağı göstermekti. Çünkü, kazmacı randımanı ile ölü sayısı arasında neden - sonuç ilişkisi vardır. Ve bu ilişki, matematiksel bir kesinlik taşımaktadır. Kazmacı randımanının yükseldiği yıllarda, göçükler nedeniyle yaşamını yitiren işçi sayısında artış, randımanın düştüğü yıllarda ise düşüş görülmektedir. İşte, üretimdeki emek-yoğun yapının en pahalı göstergesi.

Havza'nın yapısal özelliklerini irdelemeye çalıştığımız bu kısa araştırmada, çözüm yollarını da göstermiş olduk bir oranda. Ne var ki, sorunun, bu yapı içinde çözülebileceği kanısında değiliz. Üretimin kâr amacına dayandığı bu ekonomik sistem, öne sürülen çözüm önerilerine yabancıdır. Çünkü, öne sürülen çözüm önerileri, kârı değil, toplumsal ihtiyacı temel olan ve üretimi bu temel üzerinde planlamayı amaçlayan bir düşüncenin ürünüdür. Doğaldır ki, bu düşüncede önemli olan, insan yaşamının ta kendisidir.